

Sivi svetovi

NINA KUCLAR STIKOVIĆ

Ko sem prvič prebrala *Žalostinke*, takratno delovno verzijo, je bil avtor še in *medias res* svojega ustvarjanja. Najbolj se mi je v spomin vtisnila atmosfera. Ni se zažrla zgolj v spomin, ampak v počutje, v telo. Bilo je sredi poletja, zunaj je sijalo sonce, za kosilo sem pripravljala zelenjavno rižoto, vse pred mano je bilo precej pisano, na mojo dušo pa se je ulegel sivi prah. Kot da bi se dvignil iz dogajalnega prostora drame, zatemnjenega kletnega lokala, ušel s papirja in pristal na meni. Poklicala sem Jerneja: »Kako to narediš?« Ko sem prebrala zadnjo verzijo, pa sva se z urednico gledališkega lista dogovorili, da bi lahko – ker se z Jernejem pozna že od njegovega prvega dramskega besedila – interpretirala *Žalostinke* v povezavi z njegovimi dosedanjimi deli in razvijajočim slogom njegove dramske pisave.

Atmosfera, ki napolnjuje *Žalostinke*, je v Potočanovih delih prisotna že od začetka njegovega dramskega ustvarjanja. Izhaja iz stanja, ki je skupno vsem štirim dramskim besedilom: *Žive meje* (2016), *Odpad* (2017), *Vsaka pesem se enkrat izpoje* (2018) in *Žalostinke* (2020). To je stanje, v katerem liki v lastni postapokaliptični situaciji čakajo na univerzalno apokalipso. Ta seveda ne pride, poslednjo klofuto dobijo samo naši junaki. Zapre se lokal, v katerega so zahajali, lokal, ki je bil njihovo zadnje upanje. Šele s tem dogodkom, za katerega izvemo na koncu drame, se pojavi možnost za univerzalno apokalipso, preobrat ali revolucijo. Šele takrat, ko izgine poslednji tolažilni prostor, ko dosežemo samo dno, lahko krenemo v nasprotno smer. Ko so junaki postavljeni pred dejstvo, da poslednjega zatočišča ni več, se začnejo spremembe. Avtor na koncu udejanji misel, ki jo nekje na sredini drame izreče On: »Pomoje najslabš sploh ni takrat, ko je res slabo. Najslabš je, ko je tko nekje vmes. Ko se zdi, da sej nekaj pa gre, ampak ves čas veš, da gre lahko kadarkol vse v kurac. Ti si pa prepričan, da ne bi prenesu, če bi blo mal slabš. Tisti, ki jim je zares slabo, so lah srečni. Ko je res v kurcu, se sploh ne sekira, če bo še mal slabš.« Ko junaki izgubijo poslednje zavetje, kjer so lahko izražali svojo žalost, prodrejo na površje, na ulico in cel svet osvobodijo zadržanih solz.

Atmosfera, ki je kot stanje naseljena v duši kolektivnega protagonista, je ustvarjena tudi z dogajalnim prostorom: »Pozabljena slepa ulica v predmestju nekega mesta. Po tleh prah. Ogromno enega prahu.«, »Zatemnjen kletni lokal brez oken.«, »Hodnik v nekem stanovanjskem bloku. Stene so razpokane in omet odpada. Na stenah stare freske in ob hodniku stebri. Propadel blišč, ki ga zdaj naseljujejo reveži.« Tovrstni zakotni prostori, ki so bodisi prekriti s prahom ali pa razpadajo, se pojavijo še v treh Potočanovih delih. Avtor jih vpelje v enodejanki *Odpad*: »Soparen poletni dan. Nebo v celoti zakriva gosta sivina, zaradi katere je ozračje neznosno zatohlo. Nobenega vetra. Smetišče. Med ogromnimi kupi so otroci, ki pregledujejo smeti. Ostanke hrane zbirajo v koših, ki jih imajo optane na hrbtih, ostalo mečejo stran. Njihovi obrazi so zbledeli in lase imajo povsem otrdele od prahu, ki je v zraku.«¹ In v kratki drami *Vsaka pesem se enkrat izpoje*: »Stara zapuščena tovarna. Visoke opečnate zidove prekriva bršljan in nasploh je dvorišče tovarne že povsem preraščeno.«² Tudi v kratki operi *Uspavanka v sobi brez oken* je dejanje postavljeno v porušeno bolnišnico, hkrati pa že naslov determinira ponovno ujetost v prostoru. Izbrana okolja v Potočanovi dramatik v fizični podobi zastopajo nematerialni svet dramskih oseb. Prostor je v funkciji prispodobе protagonistovega notranjega sveta.

Vse se je začelo z desetminutnim dramskim besedilom *Žive meje* (2016): dogajalni prostor je »napol poplavljen vikendaška parcela«, v opombi na začetku drame pa je tudi zapisano, da celotno dogajanje spremlja močno deževje. Poplava na parceli, ki sproži osrednji dramski konflikt, je tudi prispodoba za potapljajoče se življenje protagonista Zorana. V prvem planu deževje in poplava ustvarjata zunanjo atmosfero, v drugem planu pa simbolizirata celoten življenjski položaj, v katerem se znajde glavni lik. Zoran s svojo ženo in hčerko prispe do njihove počitniške hiše, ki je že skoraj povsem poplavljen, ker je sosed pravkar zgradil nasip. V drami se Zoranu začne potapljati zakon, saj ugotovi, da ga žena že dalj časa vara s sosedom. Tako je poplava na parceli pravzaprav alegorija za poplavo v Zoranovem življenju.

V *Odpadu* so dramske osebe že na postapokaliptičnem prizorišču, medtem ko v *Žalostinkah* ne čakajo na apokalipso, saj je ta že prišla. Čakajo pa na tisto spremembo, ki bi ji morala slediti. Sprememba, ki se zgodi, ko se svet resetira. V *Odpadu* ni to nič drugega kot bitka za prestol med dvema bratoma. Prvi želi voditi ljudstvo na način discipline in vere, drugi pa svojim podrejenim v zameno za oblast ponuja omamo. Konflikt je podoben tistemu v *Bakhtkah*; Potočanov *Odpad* je namreč nastal po motivih Evripidove drame in ga lahko beremo tudi kot reinterpretacijo antičnega mita. Poleg prahu, kolektivnega dramskega junaka in vonja po apokalipsi si to dramsko besedilo z *Žalostinkami* deli še vprašanje o smislu življenja. Otroci v *Odpadu* vsak dan znova nabirajo smeti, ker jim je tako ukazal Polcaj, ta, ki je na oblast prišel z uvedbo discipline in s pomočjo vere. Otroci namreč slepo verjamejo

¹ Jernej Potočan, 2018, *Odpad*, *Adept* 4/1, Ljubljana: AGRFT str. 130.

² Jernej Potočan, 2018, *Vsaka pesem se enkrat izpoje*, *Literatura* 30/328, Ljubljana: LDS, str. 118.

zvočnim posnetkom na kasetofonu, ki jih predvaja Polcaj. Vera je opij za ljudstvo, misli na zvočnih posnetkih pa so opij za dramske osebe. S tem je vzpostavljena motivacija, ki poganja njihov svet, spodbuja otroke, da pobirajo smeti. Da je svet v *Žalostinkah* v resnici še bolj iz tira – ali pa bolj pri tleh, kakor vzamemo – dokazuje dejstvo, da junaki nimajo nikakršne vere več, zato se utapljuje zgolj v brezdelju in lastnem obupu, ki je zanje kot droga. V njih ni niti iskric, ki bi nakazovala na voljo do moči, ki jo *Odpad* še vsebuje. Njegova predstavnika sta predvsem povzpelnika Polcaj in njegov antagonist, brat Kavboj, ki otrokom ponuja brezdelje in omamo – torej situacijo, ki jo Potočan ustvarja v *Žalostinkah*. *Odpad* se namreč konča ravno na točki, ko oblast prevzame Kavboj, njegova filozofija urejenosti sveta pa je nato zastopana v naslednjem dramskem besedilu, *Žalostinkah*. Edini košček verovanja, ki mu sledi aktivno delovanje, je v *Žalostinkah* zgolj omenjena Starka, ki hodi iz hiše samo še ob četrtkih, ker ji je bilo nekoč prerokovano, da bo šlo v četrtek na bolje. Potočan tudi to prerokovanje predstavi kot sejanje lažnih upov in tako še podčrta, kakšen je svet njegovih junakov. To je svet brez vere.

Med *Žalostinkami* in *Odpadom* je nastalo še kratko dramsko besedilo *Vsaka pesem se enkrat izpoje*, v katerem sedem deklic poseda v stari zapuščeni tovarni, vsaka pa si prepeva svojo pesem (Na Planincih, Še kirklo prodala bom, Šivala je deklica zvezdo, Dekle, ki je pralo srajčki dve, Zrejlo je žito, V dolini tihi, Po Koroškem, po Kranjskem). Kolektiv deklic je v funkciji protagonista, nasproti pa jim pride Gospodična, stereotipna predstavnica urbanega človeka, kot jo poimenuje avtor. Osrednji konflikt je med pojmovanjema o tradicionalnem in modernem svetu, pojavi pa se tudi motiv ujetih junakinj, ki čakajo na odrešitev, na spremembo v svojih življenjih. Le-ta se zgodi, ko trčijo ob Gospodično in ji sledijo v njen krasni novi svet. Ko odidejo, se v zapuščeno tovarno vrne osma deklica, Dekle, ki je po vodo šlo. Izmučena je in raztrgana, jasno je, da ni prišla od tam, kamor je šla po vodo, ampak da se je vrnila iz krasnega novega sveta. Besedilo *Vsaka pesem se enkrat izpoje* se atmosfersko razlikuje od *Žalostink*, *Odpada* in *Živih mej*, saj v njem ni prahu, zatohosti in deževja, temveč vse, kljub zapuščeni tovarni, deluje lahkotneje. Čeprav se dekleta pritožujejo nad svojim položajem, situacija vseeno ostaja lahkotna in nas zabava, k čemur pripomorejo tudi dobro znane ljudske pesmi, ki jih prepevajo dekleta. Morda je atmosfera veselejša tudi zato, ker je bila izhodiščna točka za nastanek drame beseda »zeleno«, ki jo je izbrala Simona Hamer, mentorica delavnice dramskega pisanja Nova branja.

Čeprav se besedilo glede na atmosfero razlikuje od preostalih treh, je vsem štirim skupna želja po spremembi. V *Živih mejah* se Zoranu postavi na glavo njegovo zakonsko življenje, v *Odpadu* otroci čakajo na spremembo v novem svetu in na menjavo njihovega vodje, v besedilu *Vsaka pesem se enkrat izpoje* dekleta sicer vztrajajo pri svojem zakoličenem tradicionalnem početju, a ga nemudoma opustijo, ko se pojavi možnost, da bi lahko bilo drugače, v *Žalostinkah* pa do te spremembe dejansko pride, ko izgine še zadnji skriti kotic za objokovanje. *Vsaka pesem se enkrat izpoje* in *Žalostinke* pa se razlikujejo v viziji oziroma ponudbi drugega sveta. Gospodična, ki ji je ime Živa, kar mamljivo nakazuje, da je v novem svetu življenje boljše in bolj živo, dekleta zvabi s seboj.

V tem trenutku pa se iz novega sveta vrne Dekle, ki je po vodo šlo, in je sedaj celo v slabšem stanju, kot je bila, ko je zapustila prejšnji način življenja. Kljub temu da smo naveličani starega sveta, ni v novem nič bolje. Morda v *Žalostinkah* prav zato alternativa sploh ni več ponujena, ampak nam preostane zgolj prijaznost z žalostjo in predvsem iskrenost, odkritost. V tem primeru je to osvoboditev solz in uničenje prisiljenih nasmeškov.

Poleg močnih opisnih didaskalij, ki v Potočanovih besedilih ustvarjajo atmosfero, je zadnjim trem besedilom skupen tudi kolektiv dramskih oseb, pri katerem ni izrazitejših glavnih in stranskih vlog. V *Odpadu* imata pomembnejšo vlogo Kavboj in Polcaj, ampak sta še vedno tudi del otroškega kolektiva, medtem ko dejstvo o kolektivnem protagonistu v *Žalostinkah* in besedilu *Vsaka pesem se enkrat izpoje* ni več pod vprašajem. K tej kolektivnosti, ki se obrača stran od individuuma, nakazuje tudi poimenovanje dramskih oseb, saj noben lik nima osebne lastnega imena. V *Odpadu* so otroci poimenovani z izrazi, ki predstavljajo njihov značaj, to so Polcaj, Kavboj, Jokica, Boječka, Pametnjakovička ... V besedilu *Vsaka pesem se enkrat izpoje* so dekleta poimenovana glede na pesem, ki jo pojejo, Dekle, ki je prodala kirklo, Dekle, ki šiva zvezdo, Dekle, ki je po vodo šlo ... V *Žalostinkah* imena še najmanj determinirajo dramsko osebo, pogosto določajo le spol in starostno skupino junaka ali njegov poklic: Starka, Stari, Mladenič, Pogrebnik, Mehanik, Dostavljalac ...

Skupne značilnosti dramskih besedil nakazujejo na avtorjev razvijajoč se originalen slog pisanja, del katerega je tudi humor. Resnobne in duhamorne tematike vsebujejo sebi kontrastne komične situacije in replike. To so elementi, ki delujejo kot sončni žarki, čeprav so le-ti izgnani iz svetov dramskih junakov. Če se skozi besedila postopoma oblikuje misel o odkrivanju alternativnega sveta in naposled alternativa dokončno izgine tako, da sploh ni več predmet iskanja, pa v vseh besedilih ostaja humor. Kot bralec se znajdeš v turbnem in razsutem svetu, a je v njem zaradi avtorjevega humorja med branjem mogoče vztrajati in sobivati. Na koncu pa te atmosfera še vedno naseljuje in te posledično spodbudi k razmisleku o problematiki junakovih svetov, ki so seveda tudi naši.